



יוגת השלום של האחיות הדיאקוניסיות, אחד השרידים שנותרו ברח' הנביאים

# הבצלח

לאיכות הסביבה, סובלנות ודמוקרטיה בירושלים בת-קיימא  
עיתון חושבי רחביה, עלביה, קטמון ומנושבה; גיליון מס' 11, כסלו תשס"א, דצמבר 2000

# תנוו לאלף הפרחים לפרוח

על דבר הסובלנות

מאת: פרופ' אהרון ברק

הסובלנות מחייבת לתת לאלף הפרחים לפרוח; הסובלנות מחייבת להכיר בייחודו של כל אדם שנברא בצלם ובייחודה של כל דעה. באמצעות הסובלנות יפרח הפלורליזם.



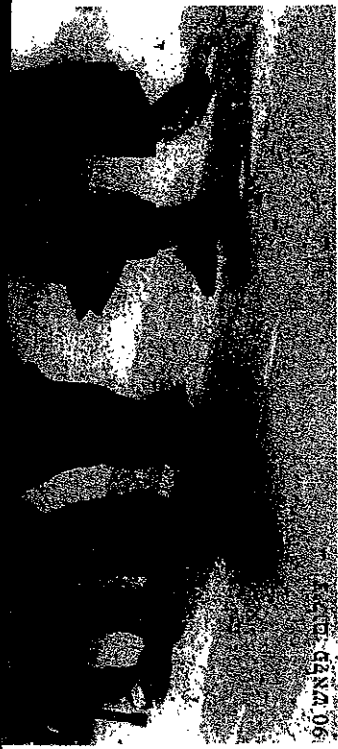
בהקשר זה ציינת, כי הסובלנות מחייבת התחשבות ברגשות הדת של היהודים חרדיים, וזאת גם אם חלק מהם אינם סובלים כלפי התושבים החילוניים. הדגשתי כי "על פי תפיסתה של הדמוקרטיה, הסובלנות המודרנית את בני החברה היא הסובלנות כלפי המול - גם כלפי חסר הסובלנות... עלינו להיות סובלנים גם כלפי מי שאינו סובלני כלפינו. זאת, משום שלא נוכל אחרת. זאת משום שאם לא נהיה סובלנים כלפי חסר הסובלנות, נערער את הבסיס לקיומנו המשותף. קיום זה מבוסס על מגוון דעות ותפיסות, לרבות השקפות שאינן נראות לנו כלל, ובהן ההשקפה כי הסובלנות אינה "חדיקה". אכן, הערך בדבר סובלנות כולל בחובו גם סובלנות כלפי מי שאינו סובלן.

גישה זו - המחייבת את השלטון לא רק להימנע מפגיעה בסובלנות, אלא גם לעשות מעשים לקידום הסובלנות - מצאה ביטוי גם בפרשה אחרת. כאן נדונה החלטתו של משרד הדתות להמנע אך בגופים חרדיים במסגרת תמיכתו בתרבות תורנית. משרד הדתות סירב לתמוך בהקשר זה בתנועה המסורתית, שהיא התנועה הקונסרבטיבית. בית המשפט ביטל את החלטתו של משרד הדתות, וחיב אותו לשתף, על בסיס של שוויון, גם את התנועה המסורתית בקבלת תמיכות. וכך כתב השופט זמיר: "אכן, יש שהשוני מוסיף ולא גורע. בחבדי הדמוקרטיה זכות היא לקבוצות שונות בעיבור, לרבות קבוצות מעוט דתיות, לבטא את עצמן בתחום התרבות, הדת והמסורת, כל קבוצה בדרך. איש באומנתו יחיה. לא זו בלבד יתרון הוא גם לחברה, שיש בה מגוון של תפיסות, אורחות חיים ומסורות. המגוון מעשיר. הוא מכבא מציאות חיים: הוא הורה לשיפור החיים. הוא

מהי סובלנות? הסובלנות עניינה דרישה כי אדם ייב באופן ראוי על דעה או על התנהגות של אדם אחר, אף שאותה דעה או התנהגות אינם מקובלים עליו. יש בה ביטוי לאוטונומיה האישית של האחר ובחירותו להיות שונה. יש בה הכרה בחירותו חברה פלורליסטית, שבה חיים אנשים שונים, בעלי דעות שונות המבקשות ביטוי. אכן, סובלנות משמעותה, כיבוד ההחששות האישיות של כל פרט ופרט; סובלנות משמעותה התחשבות בדעותיו וברגשותיו של כל אדם כאשר הוא אדם; סובלנות משמעותה נסיכון להבין את הוולת, גם אם וולת זה נהוג בדרך החוגגת מהמקובל; סובלנות משמעותה מגוון של דעות, דעות, דעות והשקפות; הסובלנות משמעותה הכרה בפלורליזם; סובלנות ביחסי דתיים-חילוניים משמעותה הכרה בקיומן של שתי זכויות חשובות - חופש הדת וחופש מרת, המצריכות איזון ופשרה; אכן, סובלנות משמעותה נכונות לפשרה; פשרה בין הפרט לכלל; פשרה בין פרט לפרט. זו פשרה שאין בה ויתור על עקרונות, אך יש בה ויתור על השימוש בכל האמצעים להגשמת המטרות. "סובלנות" - אמר הנשיא שמגר - "אינה סימא לצבירת זכויות, אלא אמת מידה להענקת זכויות לזולת". הסובלנות היא ערך יסוד במשפט הישראלי. היא נגזרת הן מערכה של מדינת ישראל כמדינה יהודית והן מערכה כמדינה דמוקרטית. על הסובלנות כאחד מערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית, כתב המשפט לנשיא, השופט אלון: "זאת תורת המנהיגות והשלטון כמדינת ישראל - שהיו סובלים כל אחד ואחד, כל קבוצה וקבוצה, לפי דעתם ולפי השקפת עולמם. זהו סודו הגדול של הסובלנות ושל ההקשבה לזולת. זהו כוחה הגדול של תבנית הדעה לכל אחד ואחד ולכל ציבור וציבור".

הסובלנות נגודת גם באופייה הדמוקרטי של ישראל. המישור הדמוקרטי מבוסס על סובלנות. זו הסובלנות למעשי חולת ולדעותיו. זו הסובלנות גם כלפי חוסר הסובלנות. בחברה פלורליסטית כשלנו, הסובלנות היא הכוח המאחד אותנו והמאפשר לנו חיים משותפים. הסובלנות היא ערך מרכזי בסדר הציבורי. אם כל יחיד בחברה הדמוקרטית יבקש לממש את מלוא מאווייו, סופת של החברה שלא תוכל לממש את מעוטם של המאוויים. חיי חברה תקינה מכוסים, מטבע הדברים, על יותר דרדי ועל סובלנות הדדית. מצמצמה של המדינה, לאשר לסובלנות הוא כפול: ראשית, אסור לה למדינה לפגוע בסובלנות הנדרשת בחיי הפרט והכלל. זהו היבט פסיבי. המדינה נדרשת להגשים את מטרותיה תוך גילוי סובלנות כלפי הפרט. מה שנדרש מהמדינה הוא "שב ואל העשה". המדינה יוצאת ידי חובתה אם היא אינה פוגעת במקרקן הסובלנות. כאשר פגיעה כזו מתרחשת, והעניין מובא לבית המשפט, ימוע בית המשפט, בניסיונות מסוימות, מהמדינה פגיעה בסובלנות. טול המקרה בו החליטה המדינה, באמצעות הצנזורה האורחית, למנוע הצגתו של הסרט "הפיתוי של ישר". בכך נפגע חופש הביטוי של הפרט והכלל. עמדתה של המדינה פגיעה בסובלנות, שכן היא מנעה ביטוי חריג ויוצא דופן. בית המשפט ביטל את החלטתו של הצנזור. בית המשפט הכיז בכך כי עשויים להיות פרטים אשר ייצפו בסרט, ודגשתייהם ייפגעו. אך רק אם פגיעה זו היא ברמה של ראות קרובה, והיא קשה, רצינית וחמורה, ניתן להצדיק במדינה שחרת סובלנות, את הפגיעה בחופש הביטוי. בהקשר זה ציינתי באותה פרשה: "חברה דמוקרטית, מעצם אופייה ומהותה, מבוססת על סובלנות לדעת חולת. בחברה פלורליסטית הסובלנות היא הכוח האחד המאפשר חיים משותפים. על כן, כל אחד מבני הציבור נוטל על עצמו את "הסיכון" של פגיעה מסוימת ברגשות הנובע מהחלפה חופשית של דעות. אכן, חברה, המבוססת על פלורליזם חברתי, חייבת לאפשר החלפת דעות, גם אם יש בכך כדי לפגוע ברגשות המתנגדים לאותן דעות". ברשימה ארוכה של פסקי דין, הגן בית המשפט על הסובלנות, מפני פגיעה בה על ידי השלטון.

אך השלטון אינו צריך להסתפק במניעת פגיעה בסובלנות. לשלטון תפקיד נוסף, המבטא עוד היבט כאשר למעמד המדינה ביחס לסובלנות. היבט שני זה הנו, כי המדינה אינה יוצאת ידי חובתה במניעת פגיעה בסובלנות. חובתה של המדינה להגן על הסובלנות ולקדם אותה. זהו היבט אקטיבי. מוטלת על המדינה חובת עשה. עליה לעודד פיתוח אישייתו של הפרט, ושמירה על ייחודו כנגד התנגויות בלתי סובלניות של חולת. כאשר עסקנו בפרשת רחוב בר-אילן, לא הצטמצמו במניעת פגיעה בחופש הנגיעה של הציבור החילוני. באותה פרשה עמדנו על הצורך החיובי להגן על רגשות היהודים החזקים, אשר תנועה בשעות התפילה פגיעה פגיעה קשה, רצינית וחמורה ברגשותיהם. ציינתי באותה פרשה כי: "הסובלנות היא אחד מערכיה של ישראל כמדינה דמוקרטית. מכוחה של הסובלנות, יש מקום להכיר בפגיעה בזכויות האדם כדי להגן על רגשות האדם, ובהם רגשות של רת ושל אורח חיים דתי".



96  
צילום: עמית

נדרש מן המדינה לא רק בשל עקרון השוויון. כך נדרש ממנה גם בשל תפיסת הפלורליזם. הפלורליזם הוא היבט של דמוקרטיה. ישראל היא מדינה יהודית שהיא גם מדינה דמוקרטית (ב"פ" 38/98 התנועה המסורתית ג' השר לענייני דתות (טרם פורסם)).

פרשה אחרונה זו מצביעה על הקשר ההדוק שבין סובלנות לפלורליזם. "דמוקרטיה מאפשר פלורליזם, ופלורליזם מחייב סובלנות". אכן, החברה שלנו היא חברה פלורליסטית; היא חב רב-תרבותיות; יש בה רתות שונות ועדות שונות. הנו מתברכים במגוון רחב של גישות והשקפות הסובלנות מחייבת כי פלורליזם זה יכובד, וכי רב-תרבותיות זו תעודד. הסובלנות מחייבת לו אלק הפרחים לפרוח; הסובלנות מחייבת להכיר בייחודו של כל אדם - שנברא בצלם - ובייחודו של כל דעה. באמצעות הסובלנות יפרח הפלורליזם.

מכאן גם מעמדה המיוחד של הסובלנות. היא מהווה ערך עצמאי, ובתור שכזו היא חלק מערכ של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. היא מהווה, אפוא, מטרות אליה צריכה כל רש שלטונית בישראל לשאוף. אך הסובלנות היא יותר מכך. היא מהווה אמצעי, אשר בעזרתו מגשני המדינה את ערכיה השונים. ערכים אלה מצויים לא פעם בהתנגשות פנימית ביניהם. פתרונה התנגשות זו אינו כהכל או לא כלום. הפתרון הוא באיזון בין הערכים המתחרים. איזון זה צר להיעשות, בין השאר, על פי אמות מידה של סובלנות. אכן, "הסובלנות מהווה מטרות ואמצעי יחד. היא מהווה מטרות חברתיות בפני עצמה, אשר להתשמתה צריכה כל חברה דמוקרטית לשאוף היא משמשת אמצעי ומכשיר לאיזון בין מטרות חברתיות אחרות וליישובן, מקום שאלה מתנגשות זו בזו". אכן, הסובלנות היא הערך אשר על פיו נעשית תורת האיזון כולה. נוסחאות האיזון האופייני והאנכיות השונות אינן אלא היבטים שונים של סובלנות. בפרשה אחת סירבה חברה של שמוי שנחפסה כנגד מעין שלטוני - ביטלנו את סיוובה זה. קבענו, כי כבוד האדם על הנפשו וקרוביו עדיפי על כבוד הלשון העברית. ביטלנו את סיוובה של לשון. בעשותנו כך פגינו אל הסובלנות באיזון בין הערכים המתנגשים, על פני שיקולים של לשון. בעשותנו כך פגינו אל הסובלנות באמצעותה נתנו משקל כבד לערך כבוד האדם. ברוח דומה פסקנו בפרשה אחרת, בה נבנת

נוהן משמעות מעשית לחופש. החופש הוא בחירה. ל אפשרות של בחירה בין דרכים שונות, החופש של א לבחור את דרכו הוא רק מליצה. זה עיקרו של הפלורלי שהוא מרכיב חיוני ומרכזי של חברה דמוקרטית, לא כמישור תפולטי, אלא גם כמישור התרבותי, לרב כמישור הדתי; מגוון של דרכים ואפשרויות לבחור ביני ... מדינת ישראל היא, כפי שגם נקבע בחוק-יסודי: בו האדם חירותו ובחוק-יסודי: חופש העיסוק, מדינה יהוד דמוקרטית. להיבט היהודי של המדינה בא לידי ביטוי בחקשר הנדון, במתן תמיכה לתרבות תורנית. אולם בהכרח תרבות תורנית העשויה כולה ברפוס אחר. התרבות התורנית עשויה, הלכה למעשה, גוונים וגוונים גוונים המדינה נדרשת לאפשר ביטוי לאלה ואף לאלה.

השאלה אם עירייה רשאית לקבוע כי מודעות יפורסמו על לוחות המודעות העירוניים בעברית בלבד, או בעברית ובלועזית, כאשר העברית תופסת לא פחות משני שלישים משטח המודעה. מוכח גישה זו נמצע פרסומה של מודעה בערבית בלבד. קבענו כי העירייה אינה רשאית לעמוד על הרישית אלה. ציינו, כי עניין לנו בצורך לאזן בין חופש הביטוי וחופש הלשון מזה לבין האינטרס בלשון העברית מזה. ציינו כי בהתנגשות זו, יד חופש הביטוי והלשון על העליונה. בהגיינו למסקנה זו ציינו, בין השאר, את הסובלנות, אשר בנסיבות העניין מובילה למסקנה, כי יש לגלות סובלנות כלפי מנגון השפות והדעות, ויש להעניק, על כן, לחופש זה בשימוש בכל שפה, משקל כפר. ציינו, כי "הסובלנות כלפי מפרסם המודעה מחייבת מתן משקל כפר לשאיפתו לכטא עצמו בשפה הרצויה לו. אם אדם רוצה לפנות לקהל יעד מוגבל, חודבר את לשונו שלו, אין למנוע זאת ממנו בחברה דמוקרטית, המבוססת על אדני הסובלנות".

למרבית הצער, קיים פער ניכר בחברה שלנו בין ההלכה לבין המעשה; בין החזאוריה לבין הפרקטיקה; בין הסובלנות בערך לבין הסובלנות כמצאוא. למרבית הצער, רבה אי הסובלנות בחברה שלנו. היא מתבטאת באלימות - הפיזית והמילולית. זו אלימות פיזית במשפחה; זו אלימות פיזית במגזרשי הכדורגל; זו אלימות פיזית בבתי-ספר; זו אלימות פיזית כלפי רופאים ועורכי דין; זו אלימות פיזית כלפי מנהיגים, שביטוייה הקיצוני הוא בכדור שפילח את ליבו של ראש הממשלה המנוח, יצחק רבין ז"ל. החברה שלנו סובלת מאלימות מילולית - בכלי התקשורת, בהחכבות, במקומות העבודה, בתחלואות, בבתי המשפט, בכנסת. לאחרונה הגענו לכך כי שופטים ואנשי תביעה מקבלים איומים על חייהם. חברה יחודית דמוקרטית אינה יכולה להשלים עם כך. אלימות זו פוגעת ברקמה הערינה הממברת אותנו לעם ולמולדת. האלימות והפזיות המילולית אינה פותרת כל בעיה; היא מחריפה ניגודים; היא מקצינה עמדות; היא ממוטטת את האזיון העדין של חיים משותפים - איוון עליו מבוסס החוק והמשטר. אכן, רמוקרטיה היא איוון עדין בין כוח הרוב לזכות היחיד. האלימות ותוסר הסובלנות משבשת איוון עדין זה. בלא סובלנות אין אפשרות לקיימו.

רבות תן המחלוקות המפלגות אותנו. מעטים הם הערכים המאחדים אותנו. אחד מהם צריך להיות הערך דרכי הסובלנות. הנצליח להתיימן על נסג הנצליח להחזיריו ללכו של כל אדם בישראל? הנצליח להפכו לכות המשותף לכלולו והמאחד את כולנו תשובתו לשאלות אלה אינה יודע, אך מקווה אני כי נחמיק למשרה זו; כי המודעות להשיבותה של הסובלנות מגבר, כי הדרך הצעיר יתער על ברכי הסובלנות משתר נעוריו, וכי הסובלנות תחדל מלהיות רטרואקיה ותהפך לחלק מהפרקטיקה.

תמאמר מבוסס על דברים שנאמרו בטכס חלונת תשעות בסכילת נתניה